

Oudenampsens merkwaardige tournures

door Edwin van de Haar

Bespreking van Merijn Oudenampsen, The Rise of the Dutch New Right. An Intellectual History of the Rightward Shift in Dutch Politics, Routledge, Abingdon, 2021. ISBN 978 1 138 62415 3.

Ze houden u in de gaten! Tenminste als u zichzelf, net als ik, aan de rechterkant van het liberale politieke spectrum plaatst. ‘Ze’ zijn verschillende academici, die zich in hun onderzoek concentreren op ideeën die zij etiketteren als ‘neoliberaal’, ‘nieuw

rechts’, ‘(neo)conservatief’ en dergelijke. Zij doen dat niet vanuit een sympathieke grondhouding. Deze academici zijn vaak op zoek naar een complot of er wordt door hen iets ‘ontdekt’ dat echter nooit verborgen is geweest, zoals het gedachtengoed van F.A. Hayek en andere leden van de door hem opgerichte Mont Pèlerin Society. Zo dragen drie prominente schrijvers uit deze hoek hun boek *Nine Lives of Neoliberalism* op aan “all those who struggle with us in these neoliberal times” (Plehwe e.a. 2020).

In Nederland is socioloog en politico-
loog Merijn Oudenampsen de bekendste
vertegenwoordiger van dit academische

genre, als gevolg van zijn optredens in de media en door de publieke kritiek van Frits Bolkestein op zijn proefschrift (daarover later meer). Oudenampsen richt zich op 'de politieke geschiedenis van het neoliberalisme in Nederland', als onderdeel van een onderzoeksproject gefinancierd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), samen met onder andere de Amsterdamse hoogleraar Ewald Engelen (zie Oudenampsen & Mellink 2019 en www.neoliberalisme.nl). Het boek dat hier besproken wordt is de Engelse handelsversie van zijn proefschrift, dat verscheen bij uitgever Routledge in de reeks 'Studies in Fascism and the Far Right' (er is ook een Nederlandse versie, *De conservatieve revolte*, uit 2018).

Met zo veel 'dik hout en planken' is het verleidelijk om het boek links te laten liggen, met de inschatting dat een objectieve studie bij voorbaat ver te zoeken is. Maar dat is onverstandig. Ten eerste omdat negeren niet past bij een zelfbewuste liberale stroming, die kritiek serieus neemt, onduidelijkheden of onjuistheden corrigeert en verkeerde conclusies bestrijdt. Ten tweede blijkt uit internationale werken, zoals *Nine Lives of Neoliberalism*, maar ook Quinn Slobodians *Globalists* (2018) en Philip Mirowski's *The Road from Mont Pèlerin* (2009), dat de auteurs in de regel grondig onderzoek doen. Natuurlijk hoeft men het dan niet eens te zijn met hun uitgangspunten, interpretaties of conclusies, maar hun werk zomaar terzijde schuiven zou van (academische) arrogantie getuigen. Al met al reden genoeg om Oudenampsens boek te bespreken en daarbij te beoordelen of Bolkesteins reactie

destijds gegrond was.

Opzet en doel

Oudenampsens doel is om de 'ruk naar rechts' in de Nederlandse politiek te begrijpen. Deze veronderstelde verandering beschrijft hij als een mengelmoes van nationalisme, anti-immigratie en anti-*establishment*-denken (p. 2). Bestaand onderzoek focust met name op populistische en politieke entrepreneurs die inspelen op moment en onderbuik. Oudenampsen wil dit anders doen, door te concentreren op de politieke ideeën van deze (al dan niet vermeende) verandering in het politieke landschap.

Het vlot geschreven boek kent negen hoofdstukken en een postscript over Thierry Baudet, die ook in het nieuwe rechtse kamp wordt geschaard. Opmerkelijk is dat de laatste drie hoofdstukken weinig tot geen verbinding maken met het hoofdargument. Het hoofdstuk over Ayaan Hirsi Ali beschrijft vooral haar verhouding tot de islam. Er valt heus wel te verdedigen dat de website *GeenStijl* een vluchtheuvel is voor radicale types, maar het bestaat pas sinds 2003. De rol van de schrijvers Willem Frederik Hermans en Gerard Reve als 'nihilistische voorlopers van *GeenStijl*', in de jaren 50 en 60 en intellectuele 'godfathers' van het Nederlands populisme in de jaren 2000 (p. 173-174), vraagt om een veel diepgaandere beschouwing dan wordt gepresenteerd. Deze hoofdstukken voegen niet veel toe aan de centrale stelling en daarom laat ik ze verder buiten beschouwing. Maar het zegt wel iets over de kwaliteit van (de redactie van) het boek, zoals het ook hinderlijk is dat bepaalde personen steeds opnieuw worden

geïntroduceerd, zoals oud-hoofdredacteur van *Elsevier*, wijlen H.J. Schoo. Natuurlijk mag het consequent foutief aanduiden van voormalig *TeldersStichting*-directeur Klaas Groenveld als Karel Groenveld ook niet onvermeld blijven in dit blad.

Wankele uitgangspunten

Volgens Oudenampsen is er in heel Europa een trend van verrechtsing te zien de afgelopen 20 jaar, met Nederland in de voorhoede. Het belangrijkste moment was in 2002, met de pijlsnelle politieke opmars van Pim Fortuyn en de navolgende moord op hem. Het debat over immigratie, nationale identiteit, integratie en 'law and order' is sindsdien niet meer verstomd. Niet in de laatste plaats onder invloed van Geert Wilders en zijn PVV, die Fortuyns agenda voortzette (p. 2). De claim van Oudenampsen is dat "de opkomst van het radicale rechtspopulisme gezien moet worden als onderdeel van een bredere beweging die zich afzette tegen de tolerantie van de jaren 60 en het relativisme van de babyboomgeneratie" (p. 3). Zij vroegen ook aandacht voor het moreel verval van de samenleving. Dit nieuwe conservatieve sentiment werd in het publieke debat gebracht door een losse coalitie van journalisten (met name Schoo, Marcel ten Hoven, Jaffe Vink, Chris Rutenfrans van *Trouw*, en Hans Wansink van de *Volkscrant*), politici (Bolkestein, maar bijvoorbeeld ook Willem Witteveen) en intellectuelen van diverse pluimage (Jos de Beus, Herman Vuijsje, Wim Couwenberg, Paul Cliteur, Klaas Groenveld, Andreas Kinneging, Bart Jan Spruyt, Leon de Winter, Joshua Livestro en Afshin Ellian). In termen van partijpolitiek bevonden zij zich in de conservatieve flanke

ken van de drie middenpartijen PvdA, CDA en VVD. Daarnaast ook rond de conservatieve Edmund Burke Stichting, waar de opkomst van Fortuyn, eerst als schrijver en daarna als politicus, als oorsprong van 'het conservatieve moment' werd gezien. Met elkaar waren deze schrijvers en politici volgens Oudenampsen invloedrijk in het debat tegen de radicale islam na 9/11 en vormden zij een "cruciale inspiratiebron" voor latere rechtse populistten zoals Wilders (p. 3).

De auteur benadrukt dat zijn focus ligt op de contouren van deze conservatieve ideeën-beweging (p. 4). Dat ontslaat hem echter niet van de academische plicht om zijn onderzoeksobjecten en concepten goed te definiëren. Dat laat hij echter grotendeels na, hetgeen de helderheid en robuustheid van het verhaal ondermijnt. Het is niet duidelijk wat zijn kernconcepten inhouden, hoe hun onderlinge verhouding is en ook zijn keuzes voor de selectie van de bestudeerde denkers – en welke niet – worden niet verantwoord.

Daarbij verwacht je een exposé over de aard van het notoir lastig vast te stellen begrip 'invloed'. Ook dat ontbreekt. Invloed is een relationeel concept, waarbij in de meest ideale situatie de ene auteur duidelijk opschrijft dat hij door de andere is beïnvloed, en/of voortborduurde op de ander in zijn of haar denken, enzovoorts. Dat is op voorhand niet ondenkbaar in deze studie. Maar op een enkele uitzondering na (de invloed van Bolkestein op Hirsi Ali, p. 128) laat Oudenampsen na dit consequent aan te tonen. Bijvoorbeeld de hierboven genoemde relatie tussen Fortuyn en Wilders: hij geeft geen primaire bron, maar slechts een reeks

secundaire bronnen (p. 17). Of de relatie tussen de Burke Stichting en Fortuyn. Hij verwijst voor dat punt naar Spruyts *Lof van het conservatisme*, maar in de bewuste passage maakt Spruyt juist een tegengesteld punt. Fortuyns boek *De verweesde samenleving* kan gezien worden als conservatief, maar Fortuyn maakte daar zelf bezwaar tegen. Spruyt voegt toe: “het grote misverstand was, en is hier en daar nog steeds, dat het Nederlandse conservatisme uit een eenzelfde soort impuls – een bedenkelijke emotie van rancune en ressentiment – is voortgekomen als het ge vulgariseerde Fortuynisme. Dat is niet zo” (Spruyt 2003, p. 10). Wilders werd beïnvloed door Bolkestein, hoewel Bolkestein op zijn beurt Wilders flink bekritiseerde (p. 49). Voormalig Marxist Pim Fortuyn had nauwe banden met het CDA (p. 50), maar Oudenampsen toont niet aan welke invloed Fortuyn op het CDA had. Hij maakt vanzelfsprekend melding van het verschijnen van Fortuyns boek *De verweesde samenleving* in 1995, dat goed aansloot bij een aantal CDA-denkbekenden, maar het is gissen of en hoe die beïnvloeding verliep. Dat geldt ook voor Fortuyns vermeende invloed op Nieuw Rechts via zijn columns in *Elsevier*, terwijl dat een van de redenen is waarom hoofdredacteur H.J. Schoo, zo prominent figureert in de studie.

Hoewel er geen absolute standaarden voor bestaan, is het aantal primaire referenties niet erg groot. Er staan bijvoorbeeld maar acht werken van Bolkestein in de bibliografie, waarvan vier bundels. Dat is gezien de enorme output van de man toch magertjes, zeker gegeven de centrale plek die Bolkestein in de studie krijgt toebedeeld.

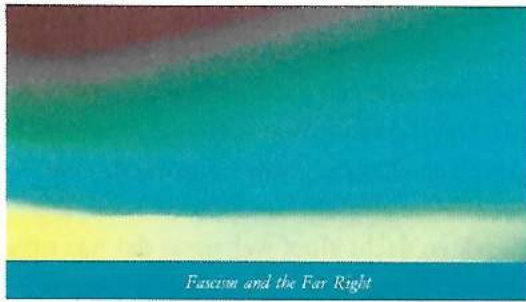
De doelstellingen van de Edmund Burke Stichting heeft Oudenampsen uit de krant (p. 10), terwijl het eenvoudig is deze uit de primaire bron te halen. Voor Bolkesteins vermeende positie over het homohuwelijk vertrouwt hij op een artikel van socioloog Jan Willem Duyvendak, in plaats van een citaat van Bolkestein uit een artikel, boek of Tweede Kamerverslagen. Het geeft bij elkaar geen solide wetenschappelijke indruk.

Nederlands Nieuw Rechts

Geen klachten echter over de vertrekpunten van deze studie over de Nederlandse politiek, namelijk het werk van politicologen Hans Daalder en Arend Lijphart, aangevuld met de analyses van James Kennedy (hoofdstuk 1), waarbij wel opvalt dat er geen speciale aandacht is voor de ontwikkelingen aan de liberale en/of rechterkant van het spectrum. In lijn met deze hoogleraren legt Oudenampsen de nadruk op de gewoonte van ‘depolitiseren’ in de Nederlandse politiek (p. 23). Hiertegen komt maar zelden protest, maar toen dat wel gebeurde, zoals eind jaren 60, werden de eisen van de babyboomers snel ingewilligd. Oudenampsen haalt ook socioloog Paul Schnabel aan, die beargumenteerde dat de Nederlandse politiek lang in consensus werkt, maar er soms een schok optreedt waarbij een al langer sluimerende ontwikkeling onder de oppervlakte ineens mainstream wordt. De snelle omarming van de ideeën van Fortuyn en zijn opvolgers in 2002, na een aantal mislukte pogingen tot marginalisatie [ook door Bolkestein; EvdH], is een belangrijk voorbeeld.

Dit volgde op een sluimerende ontwikkeling

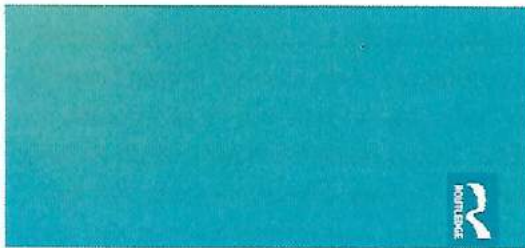

THE RISE OF THE DUTCH NEW RIGHT

AN INTELLECTUAL HISTORY OF THE RIGHTWARD
SHIFT IN DUTCH POLITICS

Merijn Oudenampsen

die Oudenampsen de 'conservatieve onderstroom' noemt (p. 7). Dit begon mondiaal in de jaren 80 met de opkomst van Margaret Thatcher en Ronald Reagan. Ondanks zijn hechte relatie met Thatcher ging Ruud Lubbers er maar deels in mee, hoewel de nieuwe economische doctrine die onder invloed van secretaris-generaal Rutten van het ministerie van Economische Zaken tot stand kwam, mede gebaseerd was op de Chicago school van onder andere Milton Friedman. De term 'onderstroom' klinkt wellicht als iets geheimzinnigs en onder de oppervlakte, maar het was vooral een publiek tegengeluid, te vinden in krantenstukken en andere publicaties.

Hoewel hij het eerst een 'conservatieve onderstroom' noemt, stelt Oudenampsen dat later bij. Zijn 'Nederlands Nieuw Rechts' is namelijk een synthese van pleidooien voor de vrije markt en cultureel conservatisme (p. 13). Derhalve een combinatie van liberale en conservatieve elementen. Dat maakt zijn centrale stelling overtuigender, omdat een breder etiket beter geschikt is voor al deze onderling verschillende denkers en schrijvers. Anderzijds maakt het zijn punt ook zwakker, want het label 'Nieuw Rechts' blijkt niet veel meer dan een handige beschrijving van het rechtse tegengeluid in de *mainstream* media en politiek. Dit verwierf politieke invloed op een paar onderwerpen (immigratie, integratie, terrorismebestrijding), maar of er op andere terreinen nu zo veel invloed was, blijft onbeantwoord en kan redelijkerwijs betwist worden. Zo benadrukt Oudenampsen voortdurend het belang van de introductie en uitbreiding van de marktwerking voor Nieuw Rechts. Maar hij ziet bijvoorbeeld volledig over het hoofd dat de collectieve uitgaven in Nederland sinds de Nieuw Rechtse periode vanaf een hoog en stabiel basisniveau alleen maar verder gestegen zijn (CBS, 2021). Dat laat zich moeilijk rijmen met zijn centrale stelling en had tenminste moeten worden uitgelegd.

Dit alles laat onverlet dat zijn studie best nuttig is, want Oudenampsen maakt inzichtelijk dat pas in de jaren 90, met Bolkestein, Cliteur, Schoo en later ook Fortuyn en de Burke Stichting er echt sprake was van iets dat als een Nieuw Rechtse beweging kan worden aangeduid en dat deze deels geïnspireerd was door de conservatieve traditie

in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De invloed van Bolkestein als nieuwe rechtse aanjager van het publieke debat wordt adequaat beschreven. Het is boven twijfel verheven dat hij – bijna in zijn eentje – een aantal taboes heeft geslecht, die het nieuwe rechtse denken prominenter maakte in het publieke debat. Niet in de laatste plaats door zijn ideeën over immigratie en het belang van de publieke moraal, maar ook als bevechter van het communisme en andere linkse ideeën. Oudenampsen geeft echter geen grondige analyse van de inhoud van Bolkesteins ideeën. Dat zou je wel verwachten in deze zelfverklaarde ideeënstudie.

Neoliberalisme

Dan was wellicht ook voorkomen dat het vermaledijde neoliberalisme als centraal referentiepunt van Nieuw Rechts wordt neergezet, evenwel zonder grondige bediscussie van dit fantoombegrip (zie Van de Haar 2013; Van Hees e.a. 2014). Dat past in een bredere trend in dit boek, want hoewel Oudenampsen met verbazing stelt dat Teldersgeschrift nummer 54, getiteld *Liberalisme en politieke economie*, geschreven door Kinneging en Groenveld (1985) ‘a remarkably thorough study’ was, blijft een bespreking uit. Ook selecteert hij uit Kinnegings *Liberalisme: een speurtocht naar de filosofische grondslagen* (1988) alleen de Hayekiaanse invloeden op het liberalisme (p. 68), terwijl het juist de gehele liberale ideeëngeschiedenis poogt samen te vatten.

Wel verhelderend is dat Oudenampsen zegt waarom neoliberalisme is zijn ogen ‘neo’ is: “omdat Hayek het liberalisme zou hebben

willen vernieuwen met de idee dat de staat het marktmechanisme moet koesteren, te beginnen met een goed juridisch kader” (p. 55). Dat is onzinnig en toont aan hoeveel gebrek aan kennis Oudenampsen van het liberalisme als politieke filosofie heeft. Dat Hayek zo dacht klopt wel, maar dat was niks nieuws. Al sinds de Schotse Verlichting is dit een centraal punt van het klassiek-liberale gedachtegoed, de traditie waarin Hayek zichzelf expliciet plaatste, overigens net als Bolkestein (Van de Haar 2009, 17-40; Bolkestein 2011, 22). Het pleidooi van Hayek heeft dan ook niets met ‘social engineering’ te maken, zoals Oudenampsen stelt, maar wederom nalaat te verduidelijken. Juist de gelimiteerde staat, met een maatschappelijke ordening op basis van de rechtsstaat, is sinds David Hume en Adam Smith de kern van het klassiek-liberale denken. Het zou alleen ‘social engineering’ kunnen zijn als het (neo)liberalisme uit zou gaan van een staat waarin het ‘positieve recht’ geheel geen plek heeft. Slechts het anarcho-kapitalisme zou daarvoor in aanmerking komen (Machan 2006; Narveson 2008), maar het is onzinnig om deze kleine libertarische onderstroming als ‘het (neo)liberalisme’ voor te stellen (Van de Haar 2011; Van de Haar 2015). Oudenampsen valt hier dan ook lelijk door de mand als serieuze wetenschapper.

Neoconservatisme

Zoals gezegd stelt Oudenampsen dat de tweede poot onder Nieuw Rechts het (neo)conservatisme is, waarvan hij de oorsprong legt in de jaren 60, bijvoorbeeld in het werk van Irving Kristol en Daniel Bell (p. 79). Ook de invloed van filosoof Leo Strauss komt aan bod. In Nederland bleef het neo-

conservatisme tamelijk onbekend, tot aan de jaren 2000, toen de 'neocoons' van zich lieten horen rondom het beleid van de Amerikaanse president Bush, vooral in het kader van de 'war on terror'. In de jaren 90 besteedden Bolkestein, Schoo, Fortuyn, maar vooral ook Paul Cliteur al aandacht aan het (neo) conservatieve denken.

Cliteur (2005, 103-204) gaf in zijn proefschrift een uitgebreide analyse van deze beweging, die een veelvoud aan ideeën bevat over onder andere cultuur, samenleving, media, wetenschap en buitenlandse politiek. Oudenampsen selecteert vooral de tegenstelling tussen Fukuyama's (1993) idee van het 'einde van de geschiedenis' versus Huntingtons (1996) these van de 'botsende beschavingen', waarbij de conflicten met de islam een belangrijke plek innamen. Bolkestein voegde zich aan Huntingtons zijde en mengde zich actief in het debat, ook met Fukuyama in Nederland (p. 84). De botsing met de islam werd, mede onder invloed van de diverse islamitische aanslagen, een centraal Nieuw Rechts thema. Ook bij Hirsi Ali, Fortuyn en Wilders, zo stelt Oudenampsen terecht vast. Wel blijft de verhouding tussen de twee polen onduidelijk, bijvoorbeeld of alle leden van Nieuw Rechts ideeën uit beide poten moeten hebben voordat zij 'volwaardig' meetellen, of hoe het zit met onderling tegenstrijdige ideeën van liberalisme en (neo)conservatisme. Zeker Hirsi Ali kan maar moeilijk liberaal genoemd worden (Van de Haar 2004; Van de Haar 2015).

A complex backlash

Een laatste centrale stelling van Oudenampsen is dat progressieve waarden deel uit zijn

gaan maken van rechtse politieke agenda's. Radicale rechtse bewegingen framen hun anti-immigratie "als verdediging van progressieve idealen als secularisme, vrouwen-gelijkheid en homorechten" en hij stelt dat Bolkestein, Fortuyn, Hirsi Ali en Wilders naadloos in deze beweging passen (p. 102). Het is ambigu dat zij allen hun islamkritiek motiveerden met een verwijzing naar de Verlichting en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (p. 103) en Oudenampsen verbaast zich over de geschriften van de Burke Stichting waarin onder andere opgeroepen werd tot een mentaliteitsverandering in de Nederlandse samenleving (p. 106). Volgens hem zijn de conservatieven bepaalde progressieve waarden als vast onderdeel van de Nederlandse cultuur gaan zien. Op deze manier hebben zij deze waarden ook kunnen loskoppelen van de progressieve bewegingen die deze "hebben geïnitieerd en ervoor hebben gestreden". Hierdoor werden de progressieve waarden geassimileerd in het conservatieve discours, terwijl het progressieve ideaal zelf kon worden losgelaten. De belangrijkste emancipatie van de samenleving is gebeurd, alleen de minderheden moeten zich hiernaar nog voegen (p. 109-110).

Hier wreekt zich het gebrek aan helder gedefinieerd kader. Oudenampsen gaat uit van een veel te simpele tegenstelling tussen progressief en conservatief. Blijkbaar verwacht hij dat conservatieven tegen vrouwenrechten, homorechten en secularisme zijn, of deze diep in hun hart zouden willen terugdraaien. Dat is voor verreweg de meesten van hen apekool. Het liberalisme is in de 18e-eeuwse Verlichting ontstaan in de strijd tegen de absolute macht van koning en kerk. Sporen

van het secularisme zijn rechtstreeks terug te vinden in het werk van bijvoorbeeld David Hume, onder tijdgenoten bekend als de *'Great Infidel'*. Daarbij gaat het liberalisme uit van het individu als ultieme waarde, waarmee het de ultieme emancipatoire beweging is, ook voor vrouwen- en homorechten. Oudenampsen zit dus fout als hij deze waarden monopoliseert voor 'progressieve bewegingen' (wederom niet gedefinieerd). Historisch gezien vinden links en rechts elkaar juist op het vlak van de persoonlijke rechten.

Met zijn redenering trapt Oudenampsen in eenzelfde val als sommige Marxistische academici in de jaren 70. Zij ontwaarden in het werk van Adam Smith een soortgelijke tegenstelling: het *'probleem van Adam Smith'*. Het ging hierbij om de vermeende tegenstelling tussen de moraalfilosofie en deugdenleer in *The Theory of Moral Sentiments* (1759), die zij niet konden rijmen met de pleidooien voor vrije markt en het welbegrepen eigenbelang in *The Wealth of Nations* (1776). Maar dat kwam, kort gezegd, omdat zij de vrije markt louter als een anti-moreel fenomeen zagen. Hun vooroordelen zaten hierbij een objectieve wetenschapsbeoefening in de weg. In werkelijkheid kunnen moraal en markt niet zonder elkaar. Beide werken van Smith vullen elkaar naadloos aan, er was dan ook sprake van een pseudoprobleem (zie bijvoorbeeld Heath 2016, 254-255).

Bolkestein

Zowel Vuijsje als Bolkestein reageerde geïrriteerd toen het proefschrift verscheen. Dat kwam mede omdat de titel van het proefschrift *'The Conservative Embrace of Progressive Values'* was en Bolkesteins portret op de

cover had. Bolkestein was met name ontstemd over het feit dat Oudenampsen "hem niet had gebeld om informatie en omdat hij conservatief werd genoemd" (Wansink 2018). In *Elsevier* voegt hij toe: "Ik ben geen conservatief. Ik schreef al in 1977 dat ik links ben wat betreft individuele vrijheid en rechts wat betreft het collectief beslag op de economie" (Sommer 2018).

Dat hij als een wesp gestoken op het etiket 'conservatief' reageerde is begrijpelijk, gezien zijn publiekelijk beleden afkeer van het conservatisme, dat hij een politieke theorie vond die net als het socialisme het collectivisme te hoog in het vaandel had en te weinig ophad met het liberale concurrentiebeginsel (Bolkestein 1990, 7-35; Bolkestein 1998, 36-45). Aan de andere kant zijn er ook onderwerpen waarbij de grens tussen klassiek-liberalisme en conservatisme moeilijker te trekken is, zoals mensbeeld, de waardering voor gemeenschappen als vrijwillige organisatievorm en ideeën over internationale politiek. Daarbij kunnen conservatieven, zoals Thatcher, gedurende langere tijd het kapitalisme oarmen, hoewel inderdaad minder principieel als klassiek-liberalen (Van de Haar 2015, 95-116).

Bolkestein heeft een groot oeuvre bij elkaar geschreven en Oudenampsen had geen plicht hem te interviewen. Er is niets mis met literatuuronderzoek. Overigens was Oudenampsens reactie in *de Volkskrant* dan weer veelzeggend en zeker niet wetenschappelijk: "Ik heb gekozen om puur uit te gaan van de geschreven tekst van Bolkesteins werk. Als ik Bolkestein had geïnterviewd, was dat hoe dan ook een vijandig interview geworden".

Oudenampsen's studie van het werk van Bolkestein is weliswaar te beperkt, maar het staat hem vrij zijn onderzoek naar eigen inzicht te doen.

Een ander punt van Bolkesteins kritiek is ook onterecht. Oudenampsen stelt dat Nieuw Rechts zowel liberale als conservatieve elementen kent en dat Bolkestein in de ontwikkeling van deze beweging voorop heeft gelopen. Met alle mitsen en maren is dat best aannemelijk. Het zou voor Bolkestein een reden voor trots mogen zijn, maar klaarblijkelijk was het etiket conservatief daarbij voor hem een te grote belemmering.

Conclusie

Het boek van Oudenampsen rammelt aan alle kanten. Maar voor zijn centrale stelling over de ontwikkeling van een Nieuwe Rechtse stroming valt best wat te zeggen. Deze ontwikkelde zich in oppositie tegen het heersende maatschappelijke klimaat sinds de jaren 60, alsmede de Nederlandse consensuscultuur en bracht een aantal nieuwe elementen in het publieke debat, met name over immigratie, integratie en enkele aspecten van het sociaaleconomisch denken. Deze stroming had zowel liberale als (neo)conservatieve elementen. De centrale plek hierin voor Bolkestein is geloofwaardig, net als de invloed van denkers zoals De Beus, Vuijsje, Schoo, Groenveld, Cliteur, Kinneging, en later Fortuyn en Spruyt. Oudenampsen brengt terecht onderscheid aan tussen het denken van Bolkestein en (vermeende) volgelingen zoals Wilders en Hirsi Ali. Of hiermee nu een grote ontdekking is gedaan, zoals de auteur claimt, is erg twijfelachtig. Het was altemaal al bekend en voor iedereen zichtbaar,

ook als je niet op het populisme focust.

De grote verbanden en thema's zijn ook niet opzienbarend en waar Oudenampsen claimt een andere benadering te kiezen dan de gewoonlijke focus op het populisme, zijn de uitkomsten teleurstellend. Het boek kent vele gebreken, zoals onjuiste aannamen ('*a complex backlash*'), onvoldoende kennis van het liberalisme, onbewezen verbanden tussen de ideeën van mensen en een reeks storende fouten. Drie hoofdstukken staan zelfs geheel los van de kern van het werk. Kortom, dit boek is geen aanrader, *to put it mildly*. Het is dan ook een slechte zaak dat de media juist Oudenampsen steeds weer opvoeren als expert in het (neo)liberale denken. Werk aan de winkel voor echte kenners van het liberalisme!

dr. E.R. van de Haar is lid van de redactieraad van Liberale Reflecties, lid van de Mont Pèlerin Society en was van 2002 tot 2005 bestuurslid van de Edmund Burke Stichting. Zie www.edwinvandehaar.com.

Literatuurlijst

- Bolkestein, F., 'Liberalen, conservatieven en socialisten', in: Groenveld, K., Van der List, G. red., *Liberalisme en conservatisme. Verslag van een symposium*, Den Haag, 1990.
- Bolkestein, F., *Boren in hardhout*, Amsterdam, 1998.
- Bolkestein, F., *De intellectuele verleiding. Gevaarlijke ideeën in de politiek*, Amsterdam, 2011.

- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Dashboard Overheidsfinanciën' (plus achterliggende getallen in de database Statline), 30 september 2020, URL: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-overheidsfinancien> geraadpleegd op 31 mei 2021.
- Cliteur, P.B., *Natuurrecht, cultuurrecht, conservatisme. Grondslagen van de democratische rechtsstaat*, Leeuwarden, 2005.
- Fortuyn, W.S.P., *De verweesde samenleving*, Utrecht, 1995.
- Fukuyama, F., *Het einde van de geschiedenis en de laatste mens*, Amsterdam, 1993.
- Groenveld, K., Kinneging, A.M.M., *Liberalisme en politieke economie*, Den Haag, 1985.
- Van de Haar, E.R., 'Hirsi Ali is liberaal dwaallicht', *de Volkskrant*, 22 december 2004.
- Van de Haar, E.R., *Classical Liberalism and International Relations Theory. Hume, Smith, Mises, and Hayek*, New York, 2009.
- Van de Haar, E.R., *Bemind maar onbekend. De politieke filosofie van het liberalisme*, Soesterberg, 2011.
- Van de Haar, E.R., 'Het neoliberale fantoom', *De Groene Amsterdammer*, 16 februari 2012.
- Van de Haar, E.R., *Degrees of Freedom. Liberal Political Philosophy and Ideology*, New York en London, 2015.
- Heath, E., 'Adam Smith and Self-interest', in: Berry, C., Paganelli, M.P., Smith, C., *The Oxford Handbook of Adam Smith*, Oxford, 2016, pp. 241-264.
- Van Hees, M., Van Schie, P., Van de Velde, M., *Neoliberalisme. Een politieke fictie*, Amsterdam, 2014.
- Huntington, S.P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, 1996.
- Kinneging, A.M.M., *Liberalisme. Een speurtocht naar de filosofische grondslagen*, Den Haag, 1988.
- Machan, T.R., *Libertarianism Defended*, Aldershot, 2006.
- Mellink, B., Oudenampsen, M., 'Voorbij de controverse: het Nederlandse neoliberalisme als onderwerp van onderzoek', *Beleid en Maatschappij*, 2019, nr. 2, pp. 235-254.
- Mirowski, P., Plehwe, D. red., *The Road to Mont Pèlerin. The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Cambridge (MA) en Londen, 2009.
- Mirowski, P., Plehwe, D., Slobodian, Q. red., *Nine Lives of Neoliberalism*, Londen en New York, 2020.
- Narveson, J., *You and the State. A Fairly Brief Introduction to Political Philosophy*, Lanham, 2008.
- Oudenampsen, M., *The Conservative Embrace of Progressive Values: On the Intellectual Origins of the Swing to the Right in Dutch Politics*, proefschrift voor de Tilburg University, Tilburg, 2018.
- Oudenampsen, M., *De conservatieve revolutie. Een ideeëngeschiedenis van de Fortuyn-opstand*, Nijmegen, 2018.

-
- Slobodian, Q., *Globalists. The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*, Cambridge (MA) en Londen, 2018.
 - Smith, A. (Raphael, D.D., Macfie, A.L. red.), *The Theory of Moral Sentiments*, Indianapolis, 1984.
 - Smith, A. (Campbell, R.H., Skinner, A.S. red.), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (twee delen), Indianapolis, 1981.
 - Sommer, B., 'Bolkestein maakt kachel aan met proefschrift "Nieuw Rechts"', *Elsevier Weekblad*, 7 februari 2018.
 - Spruyt, B.J., *Lof van het conservatisme*, Amsterdam, 2003.
 - Wansink, H., 'Bolkestein geïrriteerd over proefschrift dat hem betiteld als gangmaker van Nieuw Rechts', *de Volkskrant*, 18 februari 2018.

